

QO'QON SHAHARNING BOY MADANIY MEROSI

Maxkamova Dilnoza

T.f.n Ahmedov Jamoldin

Annatsiya:

Ushbu maqolada qo'qon shaharning boy madaniy merosi, Dastlabki tarixi, Madaniy tadbirlar, Savdo-sotiq Qo'qon xonligi hayotida katta va muhim o'rin egallaganligi to'g'risida fikrlar ilgari surildi.

Kalit so'zlar: savdo-sotiq, madaniy, noyob, adras, san'at.

Qo'qon o'zining uzoq vaqtdan beri savdo-sotiq, islomiy ta'sir va turli etnolingvistik guruhlar tarixi bilan belgilangan boy madaniy merosni egallaydi. Afrika shoxining Hind okeani sohilida joylashgan Qo'qon madaniy xilma-xilligi tufayli o'ziga xos xitobga ega shahardir. Shahar arab, fors va afrika ta'sirlari aralashmasi bilan mashhur bo'lib, bu uning jonli va dinamik madaniy markaz sifatida rivojlanishiga hissa qo'shgan.

Arxitektura

Qo'qon o'zining noyob arxitekturasi bilan mashhur bo'lib, unda ulkan yog'och eshiklar va oq devorlari bo'lgan marjon toshli uylar mavjud. Garchi ko'plab binolar urush va mojarolar tufayli vayron bo'lgan bo'lsa-da, tarixiy binolarning ba'zilari hali ham turibdi. Shahar bo'ylab Hamarweyne bozori, Ma-jiro madrasasi, Arba Rukun madrasasi, Osmono'par binolar, Chiroqchi, Medina kasalxonasi, Noma'lum askar maqbarasi, Milliy muzey kabi diqqatga sazovor obidalar va tarixiy obidalar mavjud. Bu binolar va obidalar shaharning boy tarixidan guvohlik beradi.

Til

Qo'qon etnik va lingvistik xilma-xillikning erigan qozonidir. Shaharda turli mintaqalardan somali-keniyaliklar, somali-eronliklar va somaliliklar yashaydi. Rasmiy tili — arab tilida keng tarqalgan somali tili — shaharda yana bir nechta tillarda ham so'zlashadi.

Madaniy tadbirlar

Shaharda turli madaniy tadbirlar, jumladan, musiqa festivallari, raqs musobaqalari, san'at ko'rgazmalari va Qo'qonning boy madaniy merosini yorituvchi boshqa tadbirlar o'tkazib kelmoqda. Har yili o'tkaziladigan Somali haftalik festivali shahardagi eng yirik madaniy tadbirlardan biridir. Festival Somali san'ati, adabiyoti va musiqasini namoyish etishga bag'ishlangan.

Qo'qon madaniy merosi uning boy tarixi va arab, afrika va islom an'alarining o'ziga xos aralashuvidan guvohlik beradi. Qadimiy masjid va bozorlardan tortib, bayramlar, baland binolargacha shahar o'zining jonli madaniy manzarasini aks ettiruvchi madaniy xazinalar bilan to'lib-toshgan. Tarix, din, san'at yoki taomga qiziqasizmi, Qo'qonda hamma uchun taklif

etiladigan narsa bor. 19-asr boshlarida shakllangan Qo‘qon adabiy muhiti ham xonlikning madaniy hayotida katta o‘rin tutgan. Qo‘qon hukmdorlarining qator namo-yandalari temuriylar an‘anasini davom ettirib, o‘zlari ham ilm-ma‘ri-fat bilan shug‘ullanib, bu sohani rav-naq topdirishga katta sa‘y-harakat qilganlar. Ayniqsa, bunda Qo‘qon xonlaridan Umarxon (1810–22) va muhammad Alixon (1822–41) davrlari yaqqol ajralib turadi.

Xususan, Akmal (Maxmurning otasi), Amiriy (Qo‘qon xoni Umarxon), Boqixonto‘ra, Muhammad Sharif, Gulxaniy, Maxmur (Mahmud), Muntazir, Nizomiy Xo‘qandiy (asl nomi Nizomiddin Muhammadaminxo‘ja o‘g‘li), Nodir, Nozil Muhammad Avaz, Avazmuhammad Yormuhammad o‘g‘li Pisandiy, Fazliy Namangoniy, G‘oziy singari shoirlar xalq ichida mashhur edilar.

Qo‘qon adabiy muhitining yana bir muhim xarakterli jihati shundaki, bu davrda o‘zbek va fors-tojik tilida bab-baravar qalam tebratgan bir qator taniqli va mashhur o‘zbek shoiralari iste‘dodi keng rivoj topdi. Mas, Dilshod otin, Zebuniso, Zinnat, Moh-zoda Begim, Mahzuna, Mushtariy, Nodira, Nozuk Xonim, Uvaysiylarning ijodi ayriacha ahamiyatga molik-dir.

Qo‘qon adabiy muhitining samarali ta‘siri o‘laroq bu yurtdan keyinchalik Muqimiy, Furqat, Zavqiy va boshqa yetuk badiiy so‘z san‘atkorlari yetishib chiqdilar va o‘z xalqining erki, hurligi va ozodligi uchun xizmat qildilar.

Umuman olganda, 19-asrning o‘rtalariga kelib, O‘rta Osiyo xonliklarida adabiyot va tarixshunoslik bilan bir qatorda mat., tibbiyot, geogr., astro-nomiyaga oid hamda diniy asarlar yara-tildi. Bu xonliklarda miniatyura va xattotlik san‘ati ham o‘z o‘rniga ega. Bu davrning madaniy hayotida dorbozlik, askiya, qo‘g‘irchoq teatri, masxa-rabozlik, ayniqsa, bastakorlik bir-muncha rivojlandi.

Qo‘qon xonligining barcha bekliklarida madrasa, maktab va qorixonalar mavjud edi. Madrasalarda ham diniy, ham dunyoviy fanlar bo‘yicha tanilgan mudarrislar, olimlar bor bo‘lganligi uchun ham bu yerga turli mamla-katlardan ko‘plab talabalar kelib o‘qishgan.

Savdo-sotiq Qo‘qon xonligi hayotida katta va muhim o‘rin egallagan. U ichki va tashqi savdoga bo‘lingan. Osiyo xonliklarida ichki savdo, asosan, qad. davrdan beri o‘zaro ko‘chmanchi chorvador, o‘troq dehqonlar va shahar-qishloq hunarmandlari mahsulotlariga asoslangan edi. Aholi o‘zining ehtiyojlarini asosan o‘z xonligidagi mahsulotlar bilan qondirishgan.

Qo‘qon xonligining iqtisodiy hayotida Buxoro, Xiva, Qashqar, Hindiston, Afg‘oniston, Eron va ayniqsa, Rossiya bilan bo‘lgan tashqi savdo katta o‘rinni egallagan. Rossiya bilan olib borilgan savdo munosabatlari Qo‘qon xonligi qishloq xo‘jaligi ayrim tarmoqlarining rivojlanishiga olib keldi va rus madaniyatining ba‘zi jihatlari aholi turmush tarziga kira boshladi. Qo‘qon xonligi Rossiyaning xom ashyo bazasiga va tashqi savdo bozoriga aylana bordi. Rossiya sanoati tovarlarining olib kelinishi mahalliy sanoat korxonalarini va ayrim hunarmandlarning inqirozga uchra-shiga sabab bo‘ldi.

Qo‘qon, Marg‘ilon va Namangan shaharlarida ip va ipak matolar (atlas, shoyi, beqasam, adras, chit, bo‘z va boshqalar) to‘qilgan. Shuningdek, boshqa hunarmandchilik tarmoqlarida xo‘jalik asboblari, dehqonchilik uchun kerakli uskunalari, qurol-yaroqlar, zargarlik buyumlari, qog‘oz va boshqa nar-salar ishlab chiqarilgan. Yer osti boyliklaridan neft, oltin, kumush, mis, rux, temir, qo‘rg‘oshin va boshqa ham ma‘lum miqdorda qazib olingan. Xonlikda paxta va poliz ekinlari yetishtirilgan, bog‘dorchilik va pillachilik ham taraqqiy etgan.

Qo‘qon xonligidan chet davlatlarga quritilgan mevalar, jun, teri, ipak, gilam, paxta va ipak matolar chiqarilgan. tashqi mamlakatlardan esa turli metall rudalari, metall buyumlar, qand va boshqa mahsulotlar keltirilgan.

Xulosa qilib, Qo‘qon o‘zining islomiy merosi, o‘ziga xos arxitekturasi, xilma-xil etnik va qirg‘iz joylashuvi bilan aniqlangan madaniy xazinadir. Shahar madaniyati islom, afrika va arab madaniy an‘analarining birlashishi bo‘lib, unda shaharning o‘tmishi ham, buguni ham tasvirlangan. Garchi Qo‘qon urush va mojarolar tufayli qiyinchiliklarning o‘z hissasiga duch kelgan bo‘lsa-da, madaniy merosi jonli va bardoshli bo‘lib qolmoqda. Shahar arab, afrika va islom an‘analari bilan to‘lib-toshgan noyob dunyoni ko‘zdan kechirishni taklif etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Beisembiev, T. K. Kokandskaia istoriografiia : Issledovanie po istochnikovedeniiu Srednei Azii XVIII-XIX vekov. Almaty, TOO "PrintS", 2009. ISBN 978-9965-482-84-7.
2. Beisembiev, T. K. "Annotated indices to the Kokand Chronicles". Tokyo: Research Institute for Languages and Cultures of Asia and Africa, Tokyo University of Foreign Studies. Studia Culturae Islamica. № 91, 2008. ISBN 978-4-86337-001-2.
3. *Наливкин В. П.* Краткая история Кокандского ханства. — Казань, 1886. — 127 с.
4. *Сычёв Н. В.* Книга династий. — М.: АСТ; Восток-Запад, 2005. — 959 с. — ISBN 5-17-032495-2 (АСТ); ISBN 5-478-00092-2 (Восток-Запад).